

Literatuaren eboluzioa eta euskal prosa

Mikel Hernandez Abaitua

«Literatura —Jorge Luis Borges-ek aspaldi idatzi zuen— poesiatik hasten da eta poesia epikatik; hitzezin baino lehen gizonak abestu izan balu bezala. Literaturaren jatorria ahozkoa denez, lehenetan hau ondo atribuitu dakiokete bertsoaren memorikotasunari. Indostan-en, Winternitzek dioenez, kodigoak bertsoan idatzita zeuden, memorian tinko zitezten... Halaber bertsoa, errepikatzea nahikoa den eredu bat da; prosak ordea, Robert Louis Stevenson-ek idatzi duen bezala, goxotasun eta sorpresa suposatzen dituzten bariazioen aurkikuntza exijitzen du.»

«Letras de Deusto» aldizkariaren hemeretzigarren zenbakian J. A. Ascunce Arrietaren «Poesia sozialaren arrazoia eta desarrazoia» artikuluan hitz hauek irakur ditzakegu:

«Kritikak, ia batasun osoz, literaturaren jatorria abestiaren habetan ezarri behar dela afirmatzen du. Kantatik desmusikalizazio prozesu baten bidez poesia sortzen da. Poesiaren formalismotasuna regularitatean, barruko formalismoan, kantarenak diren mugimendu eta tonu berdinen errepikapenean datza. Poesiak oinarri musikala galtzen du baina halaz ere hitz kantatuaren ezaugarri propioak diren barruko eta kanpoko homofonia, eta homorritmia ezaugarriak kontserbatzen ditu. Prosa, poesiarenak diren printzipio homofoniko eta homorritmiko horien anulazio-prozesu baten bidez sortzen da». (82 or.).

«Gauza jakina da —esaten du Julio Cortazar-ek bere aldetik—, baikoitzak giza espeziaren prozesua jarraitzen du. Gizonen lehenengo obrak poetikoak izan ziren (...) Prosara geroago iristen da».

Hitz hauen exponente garbia James Joyce-ren obra dateke. Izan ere,

aurki dezakegu nola lehenengo obra poema liburu bat zen «Chamber music» izenekoa, geroago kontakizun-bilduma bat agertzen zaigularik «DUBLINERS», eta aurrerago bere nobelak.

Beste esenplu garbi bat Ignacio Aldecoa idazle gasteiztarra da zeren eta, bere obran ikusten den bezala, haren buruan bi poema liburu agertzen baitira: «Todavía la vida», «El libro de las algas». Pixka bat beranduago hasiko zen kontakizunak eta ipuak idazten, nobelara saltatzeko beharra sentitu zuen arte. Honek ez du esan nahi ipuia betiko baztertu zuenik kalitate gutxiagokoa bailitzan; oso alderantziz baizik, eta berak esaten zuenez, ipuia eta nobela «neregan kaminoaren bi hildoak bezala dira».

Esan dugun prozesu hau, eskuarki munduko literaturan eman bada eta autore partikularretan ikusten badugu, baita literatura espezifikoa ere aurkituko dugula esan nahi dugu, hauek haren osagai baitira. Gurean, hain berezia, hain berandu hasi zen gure literaturan, holako zerbait topatzen dugu.

Salbuespenak salbuespen eta txoribistatik ikusita ez da literaturtasunezko euskal literatura bat agertuko XX. mendera arte. Obra gehienak erlijiosoak dira eta horregatik ez dira sartzen esaten dugun eboluzioaren azterketan. Literaturazko kreatio lanak idazteko orduan beste harrera bat eskatzen baitu paperaren urrean, exegesiak (erlijiosoa) diferentea dena. Nahiz gerra aurrean nahiz ostean ikusten da idolo eta star nagusiak poetak zirela. Poesia da gerra aurrean gehien laudatzen dena, ahozko literatura gutxiesten delarik. Horrela aukatzen dira Lauaxeta eta Lizardi (salbuespen bat D. Agirre). Gerrak eten bat suposatez du baina kontinuitate bat ematen da kanpotik batipat, eta hori poesiaren eskutik etorriko da. Hori izango ditugu Zaitegi, S. Mitxelena, Orixo, Iratzeder, Mirande, Arestirenganaino (gero, J. San Martinek deitutako «Uhin berria»). Arestirekin euskal poesiak heldutasun pausu bat emango du zeren «Maldan behera» izango da kostunbrismorik gabe poema liburuari osotasun bat ematen dion obra. Liburua ez da intuiziozko atomoen bidez egindako poemen bilduma, obra trinko bat baizik. Prosa ez poetikoa egiteko egoerarik ez zen formatu saio bakanak izanarren (J. Etxaide). Geroago bai, ezagutu dugu holakorik. Eta Txillardegirengandik gureganaino badago kontinuitate bat esaten genuen eboluzioaren azken pausaren hasiera ematen delarik.

Kontura gaitetzen baina, Txillardegiren kasuan poetikotasunaren ezaugarriak agertzen direla oraindik: lehenengo pertsona gramatikaetik kontatzen baita, mundu barnekoi eta intimista batetan. Poetak bere arima nobela baten bidez adierazten du. Txillardegiren bigarren nobelak lehenengo pertsona gramatikaren ezaugarria eramango du oraindik eta hortik ateratzeko edo, Elsa Scheelen ez dago jadanik horrela idatzita. Baina arima poetiko hori kanporatzeko beharraz inkonszienteki kontatzaile oro-jakitun bat agertuko da. Nobela oso bat gaur egun ikuspuntu oro-jakitun batetik idaztea deskalabroa zela eta, Arestik berak esan omen zion

poesiara pasatzeko. Egun, frakaso hori (?) superatzearren egin da «Haizeaz bestaldetik» zeharo poetikoa eta lehenengo pertsona gramatikalerara bihurtuz.

Ramon Saizarbitoria arte, euskal prosa ez da libratuko eramaten zuen zamaz eta hau arinduaz, Ramonek eboluzioaren goragoko pausu bat eman-go du ikuspuntu anitzen ugaritasuna hain aspaldi inkorporatua den munduko literaturatik ekarriaz. Ikuspuntu ugaritasuna munduko literatura modernoaren iraultzarik handienetako bat baita.

Saizarbitoria ez da bide horretatik apartatu hurrengo obretan baina hirugarrena amaitu eta gero idazteari utzi egin dio oraingo ezin omen baitu (berak dioenez) herri honetan idatzi (eta ez da berea kasu bakarra zeren Andu Lertxundik gauza bera komentatzen baitzuen). Prozesuaren eboluzioa ez da finkatu, nahiz eta inoiz baino literatur-prosa gehiago idazten den. Azkeneko hiru urtetako literaturgintzari begiratzen badiogu hauxe aurkitzen da:

	Prosa	Poesía
1977	6	6
1978	8	9
1979	10	8

(Liburu kopuru hauetan ez dira sartzen Gereñoren nobelak euskara-ikasleentzat eginak bezala hartu baititugu).

Horrela ikusita nahiko baikor geratzen da baina bi faktore berri azaltzen baditugu orain (eta hortarako egiten dugu proba) panorama zeharo aldatzen da eta gure prosa ezpoetikoaren pobretasuna garbi gelditzen da. Bi faktoreok hauek dira:

— Koadroan, prosaren zutabea, prosa poetikozko obrak sartu ditugu.

— Gainerakoak oso obra motzak dira.

Bi horiek dira batez ere gaitz handienak. Alde batetik hiru urte horietako obrak irakurtzen baditugu, barneko mundu itxi bat expresatzen dela, idazle nobatoarena bezalakoa, somatzen dugu. (Prosa poetikozko liburuak dira).

Hori gertatzen ez denean obrak oso motzak dira, egin behar zen obra luzeago, landuago eta aberatsago baten parte eta saio bat bailiran.

Hortik autore bakar batzuk salbatzen dira, ingurune literario landuago bat bere obretan asmatzen dutenak. Nere ustez hauek dira Bernardo Atxaga bere ipuietan, eta Krutwig eta J. A. Arrieta beren nobeletan.

Baina gure pobretasunaz konturatzeko ikus ezazue zer gutxi daukaten oraindik argitaratua.

Hau denau, hasieran markatu dugun ideiaren ondorioa besterik ez da. Hain zuzen ere, horrela esplikatu litzateke zergatik dagoen euskal poesia, prosa baino desarroilatua. Baina honengatik ere itxoin ditza-kegu egun hobeak gure prosarako.